

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2018:4

Korta meddelanden

Änglainskriptionen på den medeltida kyrkklockan i Grava, Värmland

Den förkomna kyrkklockan i Grava i Värmland bar en inskrift som länge varit ett mindre mysterium. Detta har berott på otydliga bokstavsformer och spegelvänd skrift, men visar sig också bero på att inskriften var en ovanlig magisk formel bestående till största delen av änglanamn, varav ett par är märkliga.

Inskriften, som fanns på en av två i övrigt likadana lillklockor, beskrevs först av Erik Fernow (1773, s. 327) som »en påskrift av åtskillige Munkebokstäfwer, hwilke blir swäre at läsa», varpå en avskrift trycktes i en fotnot. Men svårigheten att tolka Fernows till synes kryptiska avskrift gjorde att den tidigt ifrågasattes. Nils Gabriel Djurklou (1956, s. 17) tillhörde skeptikerna och ville se klockan på 1860-talet, men upptäckte då att de två lillklockorna gjutits om till en större 1845. I Mats Åmarks (1960, s. 265) stora verk om kyrkklockor är Grava ett av få fall där han avstod helt från tolkningsförsök. Likt Djurkou var Åmark »frågande till om [Fernow] lyckats rätt avteckna den synbarligen både åldriga och egendomliga inskriften».

Fernow får däremot stöd i ett tidigare förbisett protokoll i Grava kyrkoarkiv (1828), som även ger en beskrivning av klockans form:

gammal munkeklocka i form af bikupa, med påskrifna okända karakterer, hvilkas beskaffenhet och innehåll nu icke kunna dechiffreras, men finnes vid anställd jembörelse ordagrant aftryckt i ofvannämnde Fernows beskrifning (1828, s. 19).

»Ordagrant» är visserligen svårtolkat gällande en uttryckligen obegriplig skrift, men det synes rimligt att läsa som att Fernows avskrift måste sett någorlunda rätt ut. Angående formen daterade Åmark bikupeformiga och »nästan bikupeformiga» klockor (t.ex. Korsberga) till 1100-talet, men det kan inte antagas att man i Grava haft samma definition. En försiktig tolkning torde ock-

så innefatta den senare romanska formen som ses t.ex. hos Salebyklockan från 1228. På tyska kallas dessa beskrivande som *Zuckerhutglocke*, »sockertoppsklockor», och de förekommer från det sena 1100-talet åtminstone t.o.m. 1200-talets slut.

Då flera tecken i Fernows avskrift liknar runor tog Sven B.F. Jansson (1978, s. 75) upp dem i *Värmlands runinskrifter*. Han redovisar fyndet av ännu en avskrift, i en handskrift av Fredrik Fryxell (fig. 1), som hade inspirerats av Fernow att besöka klockan år 1788:

i tanka, att kunna läsa och förstå skriften [...] men att kunna förstå denna skriften, måste jag lemna åt en annan, att försöka sin lärdom och skarpsinnighet med, att den utgrunda och uttyda. Det tyckes kunna finnas af Inskriptionen, att den bör läsas bak fram (Fryxell, s. 30).

Jansson avstod från tolkningsförsök då han menade att avskrifterna var »påfallande olika» Men avskrifterna är inte så olika som de först framstår; bägge består av 49 tecken, men Fryxell och Fernow har börjat sina läsningar på olika positioner i inskriften (22 resp. 5 i fig. 2), som tydligt löpte hela vägen kring klockan. I fig. 2 jämförs inskrifterna i spegelvänd form, ställda i den förmodade (d.v.s. spegelvända) läsordningen. Avskrifterna emellan är kring hälften av tecknena närmast identiska, t.ex. samtliga A. Hälften av återstoden skiljer sig mellan avskrifterna men är inbördes lika (t.ex. det återkommande tecknet L: 21, 27, 34, 38, 47). Återstående dussinet varierar från snarlika till helt olika.

I stort är alltså avskrifterna samstämmiga, och de otydliga bokstavsformerna torde därmed vara ett större problem än fel i avskrifterna, även om sådana finns. Fryxells avskrift förefaller vara den bättre och Fryxell får även rätt i att det rör sig om spegelskrift. Min tolkning lyder:

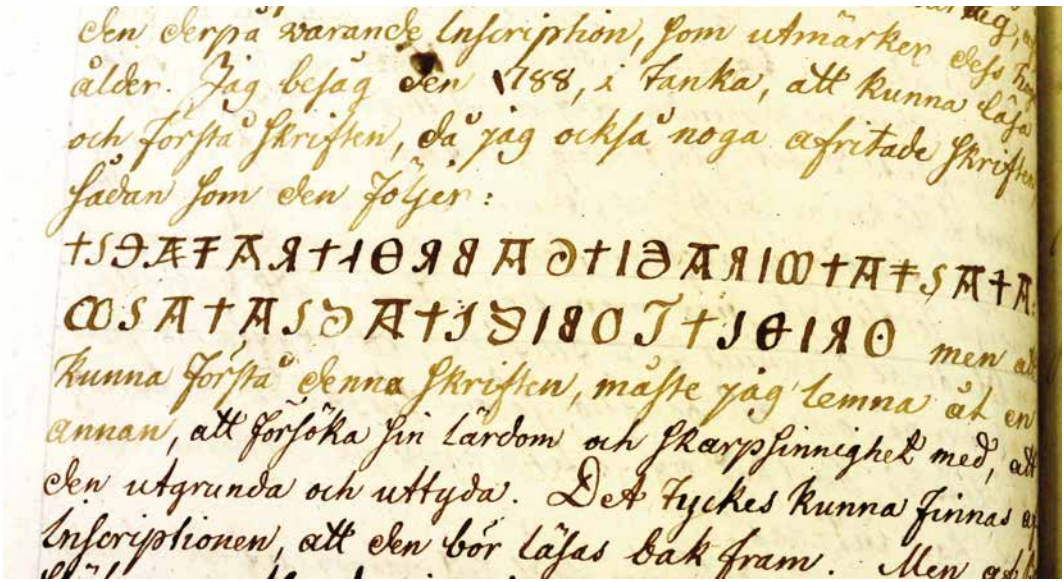

Fig. 1. Fredrik Fryxells avskrift av Gravaklockans inskription från 1788. Wermelandia ecclesiastica. Kungl. Bibl. Handskrift I 26:2. —Fredrik Fryxell's 1788 transcription of a magical inscription on the lost Medieval church bell from Grava.

Fig. 2. Fredrik Fryxells (a) och Erik Fernows (b) avskrifter, spegelvända och ställda i läsordning, med tolkning nederst. —The two extant transcriptions of the Grava church bell inscription, by Fryxell (a) and Fernow (b), shown mirrored and in the correct (reverse) reading order. A reading is given in the bottom row.

+MIKAEL+GABR[I]EL+RAFAEL+ORIEL+
TOBIEL+AGLA+ALMA+ALFA

Att K på position 4 avtecknats som R är inte nödvändigtvis fel; i de tre fall där Anna Blennow (2015, s. 315) dokumenterat bokstaven K i tidens latinska steninskrifter används en R-liknande form. Tecknen A och M liknar närmast vad hon (s. 311) betecknar Romansk Typ 1 och daterar till 1150–1200 för steninskrifter. Inskriftens E-bokstäver

har en rundad uncialform, utom kanske på position 33. Både Fernow och Fryxell återgav tecken 29 som ett samtida fraktur-J, men denna tolkning verkar långsökt då det vore anakronistiskt och i så fall inskriftens enda rättvända tecken. Mer troligt har det rört sig om ett spegelvänt uncialt T av Typ 1-form, som liknar ett J.

Åmark (1960) tar upp sju klockor med helt eller mestadels spegelvända latinska tecken (Gillberga, Tråvad, N. Härene, Hjälsstad, Uråsa, Hum-

la, N. Åsarp) varav Tråvad (s. 250) och Uråsa (s. 153) har samma unciala bokstavsformer för M, T och E som i Grava och liknande A. De delar också samma ojämna form på bokstäverna. Av de två skiljer sig Uråsa mer, med bl.a. uppåtvinklade fotserifer på bokstaven A. Tråvadklockan blandar också uncial och klassisk form på E, vilket Grava-klockan kan ha gjort. Däremot är Tråvadinskriften en ordinär böneformel *Qui super astra micat, nos protegat [et] benedictat*, »Han som glänser över stjärnorna, beskydda [och] välsigna oss».

Inskriften i Grava är i stället en formel bestående av fem änglanamn och tre magiska ord. AGLA är en kabbalistisk förkortning för *Attah gibbor le'olam adonai*, »Du är stark i evighet Herre», som förekommer flitigt i medeltida magiska inskrifter (t.ex. MacLeod & Mees 2006, s. 188–190). De två sista orden i tolkningen är mindre säkra, då flera tecken i avskrifterna skiljer sig starkt, och någon begriplig mening bildas inte (vilket i och för sig är vanligt i magiska formler). Möjligtvis kan »alma alfa» tolkas som latinska *alma* (»god») och gudsnamnet Alfa-Omega. På svenska kyrkklockor förekommer AGLA endast hos två västgötska: en från Humla (Åmark 1960, s. 214; SHM 15322) med AGLA fyra gånger som enda inskrift, och hos Salebyklockan (Åmark 1960, s. 241). I Tyskland förekommer AGLA på tre klockor i *Deutsche Inschriften*, varav en (DI 64, Querfurt, nr 3, Nemsdorf) delar Gravaklockans spegelskrift och har liknande former på A och G. Klockorna från Nemsdorf, Humla, Saleby, Tråvad och Uråsa är alla sockertoppsklockor som dateras till årtiondena kring år 1200. Således är både inskriftens form och innehåll samtida och överensstämmer med dateringen för Gravaklockans beskrivna form.

Änglarna Mikael, Gabriel och Rafael omtalas ofta och vanligen just i den ordningen (t.ex. i allhelgonalitanian), så även på Gravaklockan. De två senare namnen är mer uppseendeväckande. Uriel (Oriël) är från apokryferna (Henok 9:1 m.fl.), men förekommer inte sällan som en fjärde ärkeängel under medeltiden (Michl 1962, s. 254–258). I Sverige finner vi Uriel omnämnd som nummer fyra bl.a. i en litania från 1400-talet (Johansson 1952).

Tobiel är ett sällsyntare namn bland änglar och änglagrupper (Michl 1962, s. 200–239, 184–

186). Han förekommer med Uriel och andra änglar i Aldeberts litania från Frankrike, känd för att den föranledde att påven 745 dömde ut dessa apokryfiska änglar som demoner, och förbjöd namngivande av andra änglar än de tre kanoniska (Kieckhefer 2017, s. 83 f). Likväl räknar Soissons-litanian (Montpellier, f. 341 r) från 790-talet upp änglarna »Michahel, Gabrihel, Rafahel, Raghuel, Orihel, Tobihel». Uriel och Tobiel återkommer senare, bl.a. i en tysk handskrift från 1100–1200-talen (Schmeller 1850, s. 115) där åtta änglar sägs hjälpa tillbedjare på var sitt sätt. En guldring från det sena 1200-talet funnen vid Mejlbj på Jylland bär den magiska inskriften »+VRIEL TOBIEL BRAC» (Ohr 1921, s. 129). Även på ett par magiska amuletter från 1200-talets England (Skemer 2006, s. 289) och i en folkmagisk formel i den senmedeltida Galdrabókin från Island (Lindqvist 1921, s. 24) förekommer dessa änglar.

Bland Sveriges kyrkliga inskrifter verkar Gravaklockan däremot sakna motsvarighet. Åmark har endast ett änglaomnämmande, Mikael på Vittinge klocka från 1485. I Blennows genomgång (2015, s. 33) har Bjäresjö dopfont de tre vanliga änglarna bland många namn, men inga magiska ord.

Den sammantagna bilden är att lillklockan från Grava tillverkades kring 1200, kanske av samma mästare som göt klockan i Tråvad. Den hade samma sockertoppsform och samma klumpigt utformade bokstäver, ristade i gjutkåpan. I likhet med flera av tidens svenska klockor var texten spegelvänd då den ristats rättvänd. Inskriften var en magisk formel, som kan tänkas ha skänkt änglarnas beskydd till de inom hörhåll när klockan ringde. Traditionen med just denna uppsättning änglar härrör från Nordfrankrike och kan ha kommit till Sverige direkt därifrån, då svenskarnas överlägset vanligaste studieorter låg där vid den berörda tiden (Kumlien 1942). Eller så kan den ha spritts genom folkmagins amulett-traditioner. Oavsett härkomst verkar inskriften på den förkomna Gravaklockan ha burit ett litet men ovanligt vittnesmål om änglamagi och kyrklig heterodoxi under den tidiga medeltiden i Sverige.

Referenser

Otryckta källor

Deutsche Inschriften Online, www.inschriften.net

Fryxell, F., *Wermelandia ecclesiastica*. *Kungl. Bibl. Handskrift I* 26:2.

Grava kyrkoarkiv 25/8 1830. Protokoll vid sammanträde rör. minnesmärkens fredande 1828. Värmlandsarkiv, SE/VA/13155/L I a/2.

Montpellier, Bibliothèque interuniversitaire, Manuscrit H 409.

Litteratur

Blennow, A., 2016. *Sveriges medeltida latinska inskrifter 1050–1250*. Stockholm.

Djurklou, N.G., 1956. *Bidrag till Wermlands antiqvariska topografi, andra delen*. Karlstad.

Fernow, E., 1773. *Beskrifning öfwer Wärmeland*. Göteborg.

Jansson, S.B.F., 1978. *Sveriges runinskrifter 14:2. Värmlands runinskrifter*. Stockholm.

Johansson, H., 1952. Medeltida litanior från Västerås stift. *Svenskt gudstjänstliv* 27:2. Lund.

Kieckheffer, R., 2017. Angel magic and the cult of angels in the Later Middle Ages. Kallestrup, N.L. et al.

(red.). *Contesting orthodoxy in Medieval and Early Modern Europe*. Cham.

Kumlien, K., 1942. Svenskarna vid utländska universitet under medeltiden. *Historiska studier tillägnade Sven Tunberg*. Uppsala.

Lindqvist, N., 1921. *En isländsk svartkonstbok från 1500-talet*. Uppsala.

MacLeod, M. & Mees, B., 2006. *Runic amulets and magic objects*. Cambridge.

Michl, J., 1962. Engel IV, V, IX. Klauser, T. et al. (red.). *Reallexikon für Antike und Christentum*. Stuttgart.

Ohr, F., 1921. *Danmarks trylleformularer: 2 Efterhøst og Lønsformularer*. Köpenhamn.

Schmeller, J.A., 1850. *Deutsches des X–XII Jahrhunderts aus Münchener Handschriften*. Leipzig.

Skemer, D.C., 2006. *Binding words: textual amulets in the Middle Ages*. University Park.

Åmark, M., 1960. *Sveriges medeltida kyrkklockor*. Stockholm.

Sven de Marothy

Solursgränd 10

SE-162 65 Vällingby

sven.dem@gmail.com